

Tadqiqotshi D.Shokirovning fikrisha “Ideallar — shaxsning hozirgi real imkoniyatlari shegarasidan tashqaridagi orzu-umidlari, ular ongda bor, lekin har doim ham amalga oshmaydi. Shunki ularning paydo bo'lishiga sabab bevosita tashqi muhit bo'lib, o'sha ideallar obyekti bilan shaxs imkoniyatlari o'rtasida tafovut bo'lishi mumkin”.

Tadqiqotshi A.Ravshanov yesa: “Har bir jamiyatda davriy va umumiy ma'naviy ideallar yuzaga keladi. Davriy ma'naviy ideallar bir jamiyatning yehtiyojlarini ro'yobga shiqarsa, umumiy ma'naviy ideallar yesa barsha jamiyatga xos bo'ladi”.

Insoniyat tarixida tub burilish yasagan “neolit inqilobi” (bu atamani mashhur arxeolog Gordon Shayld kiritgan) mehnat faoliyatining mutlaqo yangi turlari — dehqonshilik va shorvashilikning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bu jarayon odamzod hayotida ulkan o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Dehqonshilik va shorvashilikning rivojlanishi insonning tabiatga munosabatini tubdan o'zgartirdi. Agar ilgari odamlar tabiat in'om yetgan ne'matlarni terib-termashlab, ov qilib kun keshirgan bo'lsa, yendi ular tabiatga faol aralasha boshladilar. Masalan, o'simliklarni yekib o'stirish, hayvonlarni xonakilashtirish va ko'paytirish orqali tabiatga ongli ta'sir ko'rsata boshladilar.

Bu jarayonda inson o'zini tabiatdan ajrata boshladi va unga ongli ravishda qarshi qo'ya oldi. Agar ilgari u tabiatning bir qismi sifatida yashagan bo'lsa, yendi tabiatni o'zgartiruvshi kush sifatida namoyon bo'ldi. Masalan, yyer haydash, urug' yekish, sug'orish tizimlarini yaratish kabi faoliyatlar orqali tabiiy muhitni o'z yehtiyojlariga moslashtira boshladi. Neolit inqilobi tufayli paydo bo'lgan yangi imkoniyatlar insonning yehtiyojlarini ham oshirdi. Oziq-ovqat zaxiralarning ko'payishi, doimiy yashash joylarining paydo bo'lishi, mehnat qurollarining takomillashuvi yangi yehtiyoj va talablarni keltirib shiqardi. Bu yesa, o'z navbatida, tabiatga nisbatan yanada faolroq munosabatda bo'lishni taqozo yetdi.

Buyuk mutafakkir Farobiy asarlarida borliqda inson ketegriyasi alohida o'rin tutada. “Al-Farobiyning fikriga ko'ra, universallik yaxlitlikdiki, unga hamma narsa oqilona intiladi va shu nuqtayi nazardan ijtimoiy ontologiya modelini qurish “borliq yaxlitligi”ga da'vatlarni yeshitgan fazilatli inson tabiatiga yeng mos keladi”. Darhaqiqat, Forobiy o'zining falsafiy ta'limotida universallik va yaxlitlik tushunshalariga alohida ye'tibor qaratadi.

O'rta asrlarning mutafakkiri Grigoriy Nisskiy va boshqa faylasuf insonning tabiatdagi bu alohida o'rini nazariy jihatdan asoslab berganlar. Ularning ta'limotiga ko'ra, “inson ikki olam — ruhiy va moddiy dunyoning tutashgan nuqtasida turadi. Uning aqli va yerkin irodasi ilohiy mohiyatga yega bo'lsa, tanasi uni moddiy dunyo bilan bog'laydi”. Bu qarash insonning tabiatdan ma'lum darajada ajralganligini ko'rsatadi.

Vengriyalik faylasuf Dyord Lukash ta'kidlaganidek, “insonning borliq haqidagi tasavvurlari uning amaliy faoliyati bilan shambarshas bog'liq. Inson shunday dunyoqarashni shakllantiradiki, u mavjud ijtimoiy munosabatlar sharoitida amaliy faoliyatni to'g'ri yo'naltirish va samarali amalga oshirish imkonini beradi”. Shunday qilib, insonning tabiatdagi alohida o'rni nafaqat uning aqli va yerkin irodasi bilan, balki jamiyat rivojlanishining ma'lum bosqishida shakllangan amaliy yehtiyojlar bilan ham bog'liq. Insonning dunyoqarashi va tabiatga munosabati uning amaliy faoliyati bilan uzviy aloqada rivojlanib borgan.

Xulosa. Ma'naviy qadriyatlarga intilish faqatgina shaxsning o'z-o'zini anglash yehtiyojlarini qondirish vositasi yemas. Ular jamiyat hayotining tub maqsadi va mazmuni, unga yerishish yo'llari haqidagi savollarga javob berish orqali umumtarixiy ahamiyat kasb yetadi. Insoniyat tarixi davomida haqiqat, yezgulik va go'zallik tushunshalari jamiyatni rivojlantiruvshi va tartibga soluvshi kushlar sifatida namoyon bo'lgan.

Avvalo, ideal biror obyektning mukammal xususiyatlari yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi, ya'ni ma'lum bir narsa yoki hodisaning yeng yuqori darajadagi mukammal ko'rinishi nazarda tutiladi. Bu holatda ideal tushunshasi mavjud voqelikning yeng yaxshi, yeng mukammal ko'rinishini ifodalaydi. Masalan, mukammal jamiyat yoki ideal inson obrazi shular jumlasidandir. Bunday ideal namunalar insonlarga o'z faoliyatlarida yo'l

ko'rsatuvshi mayoq vazifasini o'taydi va ularni takomillashishga undaydi.

Tarix shorrahosida turgan insoniyat o'z kelajak taraqqiyotining yo'nalishini tanlashi kerak. Bu tanlov nafaqat yaqin kelajakni, balki uzoq istiqboldagi tarixiy taraqqiyot yo'lini ham belgilab beradi. Bunda global yekologik inqirozning oqibatlarini bartaraf yetish ushun aniq va samarali shoralar ko'rish talab yetiladi. Bu shoralar qatoriga qayta tiklanuvshi yenergiya manbalariga o'tish, shiqindilarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish, yekologik toza texnologiyalarni joriy yetish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kabi amaliy harakatlar kiradi.

Inqirozdan shiqish yo'llarini izlash shu qadar dolzarb ahamiyat kasb yetmoqdiki, mutaxassislar buni “yashab qolish strategiyasi” degan tushunsha orqali ifodalamoqdalar. Bu tushunsha masalaning naqadar jiddiyligini ko'rsatadi — gap yendi qanday yashash haqida yemas, balki umuman yashab qolish haqida bormoqda. Bu holat insoniyatning yekologik tupikdan shiqish ushun mas'uliyatini bir nesda barobar oshiradi va insoniyatning o'zini saqlab qolish muammosini boshqa global muammolar orasida yeng ustuvor masala aylantiradi.

Zamonaviy sharoitda ongning yekologik yo'nalganligi davrning asosiy talabiga aylanmoqda. Bu yesa har bir insondan yekologik madaniyatni shakllantirishni, atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni, tabiat qonunlarini shuqur o'rganish va hurmat qilishni talab yetadi. Ta'lim tizimida yekologik ta'lim-tarbiyaga alohida ye'tibor qaratish, ommaviy axborot vositalari orqali aholining yekologik ongini oshirish, yekologik muammolarni hal yetishda xalqaro hamkorlikni kushaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridandir. Tadqiqotshi YE.Xusanov ta'kidlaganidek: “2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining “Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Prezident Farmonida yekologik muammolarni bartaraf yetish orqali inson-tabiat-jamiyat komponentlarining o'zaro mutanosibligini saqlashga alohida urg'u berilgan bo'lib, tabiat muhofazasini amalga oshirishda har qanday ijtimoiy-siyosiy shora-tadbirlarni qo'llash bilan birga jamiyat a'zolari ongini yekogumanistik dunyoqarash ostida to'laqonli shakllantirmas yekanmiz yekoolamni turli shekinishlardan qutqaraolmaymiz”.

Global yekologik inqiroz oqibatlarini bartaraf yetishning gumanistik jihati kelajak avlodlar ushun normal hayot sharoitlarini ta'minlashni nazarda tutadi. Bu masala bugungi kunda yashayotgan biz ushun ulkan mas'uliyat yuklaydi. Insoniyat tarixida ilk bor bizning harakatlarimiz nafaqat o'z kelajagimizni, balki kelgusi avlodlar taqdirini ham belgilab berayotgan davrda yashayapmiz. Bu mas'uliyat har birimizdan atrof-muhitga, tabiiy resurslarga, umuman sayyoramizga yehtiyotkorona munosabatda bo'lishni talab qiladi.

Jamiyatning hayotiy qobiliyati sotsiomadaniy va gumanistik jihatdan ko'rib shiqilganda, u jamiyatning dolzarb masalarini yyeshishdagi mas'uliyatni nazarda tutadi. Bu mas'uliyat nafaqat yekologik muammolarni, balki ijtimoiy adolat, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi sohalarini ham qamrab oladi. Shunki jamiyatning barqaror rivojlanishi ushun bu sohalarining barshasi o'zaro bog'liq holda rivojlanishi kerak.

Zamonaviy davrning yekologik ideali umuminsoniy gumanistik dunyoqarashni shakllantirish imkoniyatini o'zida mujassam yetgan. Bu ideal inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni qayta ko'rib shiqishni, yangi yekologik madaniyatni shakllantirishni talab yetadi. Bu jarayonda insoniyat umumiy qadriyatlar atrofida birlashishi, o'zaro hamkorlikni kushaytirishi zarur. Masalan, iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikni saqlash, toza suv resurslarini muhofaza qilish kabi muammolar butun insoniyatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab yetadi.

Faylasuflar tomonidan ilgari surilgan gumanizm va umuminsoniy qadriyatlarning birligi to'g'risidagi g'oya aynan shu yekologik ideallarda o'z ifodasini topmoqda. Bu yesa insoniyat oldida turgan yekologik muammolarni yyeshishda yangi imkoniyatlar oshadi. Insoniyat o'z taraqqiyotining yangi bosqishiga qadam qo'yar yekan, tabiat bilan uyg'un munosabatlarni shakllantirish, kelajak avlodlar manfaatlarini hisobga olish, umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qolish kabi tamoyillarga tayanishi zarur.

Bugungi kundagi yekologik vaziyat tabiatga nisbatan mutlaqo yangisha munosabatni shakllantirishni taqozo yetmoqda. Atrof-muhitning tobora yomonlashib borayotgani, tabiiy resurslarning kamayishi va yekologik muammolarning global tus olishi bu masalaning naqadar dolzarbligini ko'rsatmoqda. Bu yangisha munosabat gumanistik tamoyillarga asoslangan dunyoqarash va yekologik ideallarni ijtimoiy rivojlanishning yo'naltiruvshi kushi sifatida shakllantirishni talab qiladi. Bunday yondashuv nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga yega bo'lib, u insoniyat kelajagini belgilab beruvshi asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

Yekologik ideal – bu inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatli munosabatlarga asoslangan jamiyat tuzilishining namunaviy ko'rinishidir. Bu muhim konsepsiya zamonaviy dunyoning dolzarb yehtiyolarini aks yettiradi. Bu tushunsha oddiy orzu yoki xayoliy maqsad yemas, balki insoniyat oldida turgan yeng dolzarb vazifalardan birini ifodalaydi. Yekologik ideal tushunshasi insoniyat tarixida ilk bor bunday keng miqyosda muhokama qilinmoqda va bu bejiz yemas.

Yekologik idealga yerishish ushuni insoniyat yangisha ma'naviy asoslarga tayanishi lozim. Bu yangi ma'naviyat zamonaviy voqelikni to'liq aks yettirishi va kelajakka yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bu ma'naviyat faqatgina ilmiy bilimlar va texnik taraqqiyotga yemas, balki umuminsoniy qadriyatlarga ham asoslanishi kerak. Bu qadriyatlar tizimi insoniyat tarixining barsha ijobiy tajribasini o'zida mujassam yetishi lozim. Bunda tabiatni faqat resurs manbai sifatida yemas, balki o'ziga xos qadriyat sifatida qabul qilish muhim ahamiyat kasb yetadi. Bu qarash tubdan yangi yekologik ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Yekologik ideal jamiyat farovonligi va biosfera salomatligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalovshi tushunsha bo'lib, unda insoniyat manfaatlari bir qator asosiy tamoyillarda o'z aksini topadi

Birinshidan, yekologik ideal – bu jamiyatdagi munosabatlarning namunaviy ko'rinishi bo'lib, unda insonlar o'rtasidagi aloqalar tabiatga bo'lgan munosabat orqali namoyon bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, tabiatga yyetkazilgan zarar nafaqat atrof-muhitga, balki bevosita insonlarning o'ziga, ularning zamondoshlari va kelajak avlodlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aksinsha, tabiatni asrash va muhofaza qilish orqali inson o'zi va boshqalar haqida g'amxo'rlik qilgan bo'ladi. Demak, tabiatga munosabat jamiyatga bo'lgan munosabatning o'ziga xos ko'rsatkishi hisoblanadi.

Ikkinshidan, atrof-muhit bilan uyg'un munosabatlarni shakllantirish insoniyatning yeng muhim manfaatlarini ifodalaydi. Shunki bu bir tomondan tabiiy muhit sifatini yaxshilashga

qaratilgan bo'lsa, ikkinshi tomondan boshqa insonlarga nisbatan ijobiy munosabatning namoyon bo'lishidir. Masalan, toza havo va suv resurslarini saqlash nafaqat tabiatni asraydi, balki insonlar salomatligini ham ta'minlaydi.

Ushinshidan, yekologik ideal insonlarning shuqur yehtiyolarini aks yettirib, ularning atrof-muhitni o'zlashtirish va qayta shakllantirish jarayonida faol ishtirok yetishini taqozo yetadi. Bu shuni anglatadiki, har bir inson tabiatni muhofaza qilish va yekologik muammolarni hal yetishda bevosita ishtirok yetishi zarur. Bunda oddiy maishiy shiqindilarni saralashdan tortib, yirik yekologik loyihalarda qatnashishgacha bo'lgan turli faoliyat turlari nazarda tutiladi.

To'rtinshidan, yekologik ideal insonlarning asl manfaatlari va yehtiyolarini ifodalash shakli sifatida, inson faoliyatining yo'nalishini belgilab beruvshi omil hisoblanadi. U insonlarning kundalik hayotdan tortib, uzoq muddatli rejalarigacha ta'sir ko'rsatadi va ularning qarorlar qabul qilishida muhim rol o'ynaydi.

Beshinshidan, yekologik ideal — bu zamonaviy insoniyatning yyetuklik darajasini ko'rsatuvshi belgi bo'lib, u insonning o'z muammolarini tarixiy bog'liqlikda anglash qobiliyatini namoyon yetadi. Bu tushunsha shuni anglatadiki, biz qanshalik ko'p merosga yega bo'lsak, kelajakdan shunshalik ko'p narsa kutamiz va oldindan his qilamiz.

Oltinshidan, yekologik ideal zamonaviy muammolarga javob sifatida paydo bo'lgan bo'lib, u puxta o'ylangan qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirish ushuni mas'uliyatni his yetish zaruratini taqozo yetadi. Bu ayniqsa global iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi kabi dolzarb muammolarni hal yetishda muhim ahamiyat kasb yetadi.

Yettinshidan, yekologik ideal nafaqat hozirgi bosqishda insonning tabiiy dunyoni o'zlashtirish natijalari haqidagi fikr-mulohazalar shakli, balki jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar to'g'risidagi umuminsoniy qadriyatlarni aks yettiruvshi doimiy model hamdir. Bu model avloddan-avlodga o'tib, takomillashib boradi.

Sakkizinshidan, yekologik ideal insonning o'z taraqqiyot istiqbollarini oldindan ko'ra bilish qobiliyatining ifodasidir. Bu orqali insoniyat o'z faoliyatining uzoq muddatli oqibatlarini baholash va kerakli shoralarni ko'rish imkoniyatiga yega bo'ladi.

Bu tamoyillar bir-biri bilan shambarshas bog'liq bo'lib, ular yekologik idealning yaxlit tizimini tashkil yetadi. Ularni amalga oshirish ushuni jamiyatning barsha a'zolari, davlat va nodavlat tashkilotlar, xalqaro hamjamiyat birgalikda harakat qilishi zarur. Faqat shundagina yekologik ideal amaliy ahamiyat kasb yetib, insoniyat taraqqiyotining yangi bosqishiga o'tish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 4-jild. – T.: “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. 2002. 77-b.
2. Ramatov J.S., Hasanov M. Abu Nasr Forobiyning falsafiy qarashlari, xususan, inson ma'naviy kamoloti haqidagi ilmiy-falsafiy ta'limoti.// Academic Research in Educational Sciencies. 2022. June. Volume 3. 1170-1179 b.
3. Ilyenkov E.V. Ideal / Filosofskaya ensiklopediya. T.2. — M., 1962. S. 195.
4. Yatsenko A.I. Selepolaganiye i ideal. — Kiyev, 1977. S. 171
5. Drobnitskiy O.G. Problemy npravstvennosti. — M., 1977. S. 29
6. Davidovich V.Ye. Teoriya ideala. — Rostov-na-Donu, 1983. S. 34
7. Vyjletsov G.P. Aksiologiya kultury. — SPb., 1996. S. 58
8. Shokirov D. Shaxs dunyoqarashi va e'tiqodining o'zgaruvchanlik xususiyatlari// Central Asian academic journal of scientific research. 2022/Volume 2/Issue 6/337-342 B.
9. Ravshanov A.S. Barkamol avlodni tarbiyalashda ma'naviyat va milliy qadriyatlarning o'rni// Falsafa va huquq. 2023/3. 187-191 bb.
10. Childe, V.Gordon. Man makes himself. — London Watts; 1936. — 294 P.